

ÉLETKÖRÜLMÉNYEK BÁCS-BODROG MEGYÉBEN 1945 ÉS 1949 KÖZÖTT

FÁBIÁN BORBÁLA

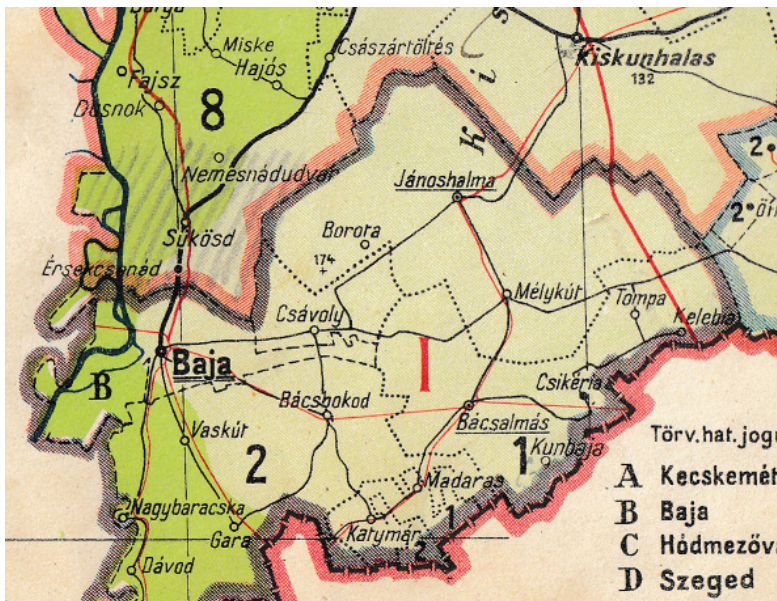
ABSTRACT

Living conditions of the population of the treasuresome Nord-Bácska based on archival documents and the local press of the time. The center of the northern part of Bács-Bodrog county, which was divided by Trianon and was also called Csonka (truncated) Bács-Bodrog county between the two world wars, was in the town of Baja. In 1949, 158,944 people lived in 31 settlements. 9,000 Hungarian refugees and deportees were housed in the homes of displaced Germans. From the reports of deputy-county chiefs we can also learn about the contemporary rumors about compulsory submissions to the state, and the fear of the kolkhoz. The local supply, similarly to other parts of the country, presented an almost daily struggle mainly in the period between 1945–47, in order to provide for the supply of grain, flour, bread, salt, fat, matches or kerosene for those living in the area. The other big administrative task was to convince the government agencies to leave some of the submitted food in the area, to make sure some that next year's seed is available. Several public welfare measures were taken for the benefit of the population: setting up soup-kitchens, organizing day-care centres, and winter economics course for new settlers. Local care and the operations of public healthcare could only be maintained partly through donations. The largest cultural investment of the period was the Museum and House of Culture of Bács-Bodrog County and the City of Baja from 1947, to which the county contributed with a significant amount. Bács-Bodrog county ceased to exist as of February 1, 1950, and its territory was joined to Bács-Kiskun county.

Csonka Bács-Bodrog vármegye Magyarország egyik legkisebb megyéje volt, az egyik legjobb mezőgazdasági területtel. Kincses Bácska lakóinak második világháború utáni életkörülményeit a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárának iratai és a korabeli újságok alapján mutatom be. A megyére vonatkozó két világháború közötti levéltári iratok nagy része 1944/45-ben megsemmisült. Bács-Bodrog megye közgyűlésének és kisgyűlésének jegyzőkönyvei csak az 1945 és 1947 közötti időszakból maradtak fenn.¹

Az 1945 és 1950 közötti időszakból az akkor létezett huszonöt megyéből tizenháromnak maradtak fenn a közgyűlési jegyzőkönyvei vagy törvényhatósági bizottságának iratai, emellett még három megyének vannak meg 1945-ből a közgyűlési jegyzőkönyvei.²

Bács-Bodrog megyének az első világháború utáni, XX. századi történetével kevesen foglalkoztak. Részfeldolgozások születtek bizonyos témákra és időszakokra vonatkozóan, elsősorban az oktatás- és művelődéstörténetet tekintve,³ valamint Tóth Ágnes foglalkozott az 1940-es évek be- és kitelepítéseinek történetével.⁴ 1972-ben jelent meg az *Észak-Bácska* című monográfia, mely az őskortól az 1970-es évekig foglalta össze Észak-Bácska, pontosabban az egykori csonka Bács-Bodrog megye területének történelmét, néprajzát, mezőgazdaságát, iparát és a társadalom 1970 körüli állapotát.

1. kép: Bács-Bodrog vármegye a két világháború között (Bács-Bodrog, Csongrád, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyék térképének részlete) – ceruzával valaki jelezte az 1945 utáni változásokat (Forrás: Fábíán Borbála gyűjteménye)

A könyvben külön fejezetet szenteltek az 1940-es évek közepének *Új korszak kezdetén (1945–1946)* címmel, amelyben elsősorban különböző visszaemlékezéseket gyűjtöttek össze.⁵ Az 1944 és 1945-ös évre vonatkozó levéltári források válogatása *Így kezdődött* címmel 1971-ben látott napvilágot. Ebben Bács-Kiskun megye területéről válogattak dokumentumokat, tehát a Bács-Bodrog vármegyére és a településeire vonatkozó iratok csak a helynévmutató alapján találhatók meg.⁶

Egyes településekre vonatkozóan végeztek vizsgálatokat, például: Tóth Ágnes és Kőhegyi Mihály *Telepítések Katymár községben 1945–1948* című közös tanulmánya,⁷ Merk Zsuzsa *A Szovjetunióba deportált katymári és vaskúti németek*,⁸ Farkas Gyöngyi *Telepítések és a földbirtokviszonyok átalakulása Bácsbokodon (1945–1949)*,⁹ Gergely Ferenc és Kőhegyi Mihály közös tanulmánya *Az élet újraindulása és a Nemzeti Bizottság tevékenysége Baján (1944–1948)* címmel.¹⁰

A korszak historiográfiájából hiányzik az 1945 és 1950 közötti időszak feldolgozása a megyék történetét tekintve. Egyetlen levéltári forrásgyűjtemény látott napvilágot 1989 előtt, a Vas megyei levéltári füzetek sorozatának első kötete *Az élet megindulása és az újjáépítés kezdetei Vas megyében 1945–48* címmel.¹¹

A korszakra vonatkozóan Baja város történetéből Kemény János levéltáros forrásközlése jelent meg 2015-ben az MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára kiadásában.¹² A forrásközléshez csatolt 178 oldalas tanulmány összefoglalója a forrásként közölt polgármesteri jelentéseknek, de sem a város történetében, sem az országos történelemben nem helyezi el ezeket az eseményeket.

Baja szerepe Bács-Bodrog megye életében a két világháború között és az 1945–49-es időszakban jelentős, nemcsak a vármegye székhelyeként, hanem a megye legnagyobb településeként is. Az életkörülmények alakulása szempontjából is meghatározó volt a város. A közlekedés, közellátás tekintetében a megyei és a környező települések lakossága számára azt a központot jelentette már a XVIII. század óta, ahol az emberek a szükségleteiket beszerezhetik. A háború után szintén az elsődleges hely volt, amelynek a piacán az infláció idején árut cserélhettek.

A megyei közigazgatási iratok és az elsődleges forrásul választott közgyűlési jegyzőkönyvek nem alkalmasak arra, hogy teljes képet adjanak a korszak életkörülményeiről. A nemzetiségi viszonyok, a lakosság ki- és betelepítésének, a menekültek, a háborús károk, az egészségügyi helyzet, a közlekedés, a közjóléti ügyek, a közellátás és a művelődés bemutatásával a második világháború utáni helyzet jobb megértéséhez járulhat hozzá ez a tanulmány.

A történeti vizsgálat tekintetéből az egyik legfontosabb a terület körülhatárolása. Különösen igaz egy feldarabolt, megszűnt, illetve beolvasztott megye esetében, ahol napjainkban a történeti szakmát tekintve is elmosódnak a határok, például így lesz Hajósból bácskai község, vagy mikor Bács-Kiskun megyéről beszélnek 1950 előtt.¹³

ÉSZAK-BÁCSKA

A Trianon által kettéválasztott Bács-Bodrog megye északi részét a két világháború között Csonka Bács-Bodrog vármegyének is hívták. 1920 május elején a hűségeskü megtagadása miatt kiutasították a magyar vármegyei tisztviselőket Zomborból. Közülük Frank Mihály érte el, hogy a meg nem szállt részeken Bács-Bodrog vármegye működhessen, amelynek ideiglenes székhelye Jánoshalma lett.¹⁴ 1921-ben, a szerb megszállás után a vármegye székhelye az egyetlen városa, Baja lett. A második világháború végén, a fegyverszüneti megállapodáskor a trianoni határok visszaállításával ismét kettéválasztották a megyét, ekkor a magyarországi Bács-Bodrog megye székhelye ismét Baja lett.

1922. május 13–14-én, az országhatár kiigazításakor 10 400 kat. hold terület került vissza hazánkhoz.¹⁵ Az 1930-as években kis mértékben tovább gyarapodott a megye területe, ugyanis 1930-ban Pest megyétől Baja városához csatolták Bajaszentistvánt (ma is Baja része),¹⁶ 1932-ben pedig a megyéhez Szeremle községet. A második világháború után újabb változások történtek. 1945-ben szintén Pest megyétől három községet „a földrajzi tényezők és a közlekedési nehézségek” miatt csatoltak Bács-Bodroghoz: Érsekcsanádöt, Sükösdöt és Nemesnádudvart.¹⁷ A közellátással kapcsolatos beszolgáltatás miatt az átcsatolás befejezési határidejéül december 31-ét szabták, tehát hivatalosan 1946. január 1-től lettek ezek a községek a bajai járás részei.¹⁸ Ez a három község 1950-től, Bács-Bodrog vármegye megszüntetése és Bács-Kiskun megye létrehozása után is a bajai járás része maradt. (Ezen községek esetében már a második világháború előtt felmerült, hogy Bács-Bodrog vármegyéhez csatolják őket.) Egy Baja fejlődésének akadályait bemutató cikkben például a vármegye racionális határvonalaként Dusnok és Császártöltés ide csatolását is felvetették.¹⁹

1945 után kisebb területgyarapítási kísérletek történtek a megye déli részén. 1946-ban Hercegszántó kérte Baranya vármegyéből Klágya-puszta, Pacsibara, Tavaszi, Albertpuszta (Debrina puszta,²⁰ ma: Hóduna), Karapancsa, Szarvas-tanya, Keskenyerdő és Béregi-Budzsák átcsatolását. Az indoklás szerint Hercegszántóhoz sokkal közelebb fekszenek, és Albertpusztán 285, Klágyapusztán és Pacsibara dűlőben 123 hercegszántói új földtulajdonos volt. Az átcsatolni kért terület összesen 4416 hold 1023 négyszögöl. A lakosság 80%-ban hercegszántói lakos.²¹ 1946-ban a belügyminiszter a Béregi-Budzsák részt Kölked községhez csatolta, mert nem volt Hercegszántóval határos. Ezt a területet is visszakérték a hercegszántóiak. Az átcsatolási kérelmet 1947-ben terjesztették fel a belügyminiszterhez, az újság szerint 3529 kat. hold területet kértek Baranya vármegyéből.²² Debrina átcsatolására 1950 júniusában került sor, az új neve 1949-ben Hóduna puszta lett.²³

1945 augusztusában Püspökpuszta lakossága a Dávodhoz csatolás ügyében a belügyminiszterhez fordult. 1946-ban Dávod község is kérte Püspökpusztának

(3950 kat. holdnyi terület) Mohácstól Dávodhoz csatolását, melyet a püspökpusztaiak is szerettek volna.²⁴ Az indoklásban szintén az szerepelt, hogy Dávodhoz közelebb van ez a terület, mint Mohácshoz, a Duna természeti akadály, valamint a földreform után a terület nagyobb része (2330 kat. hold) dávodi birtokosoké volt.²⁵ A kérelmet csak 1951. július 1-jén teljesítették: Püspökpusztát, Fómajort, Újmajort, Kisklágát és Alsólög kis részét, összesen 2539 hektár 6697 négyzetmétert Mohácstól – Baranya megyéből, a mohácsi járásból – Bács-Kiskun megyéhez csatolták. Ugyanekkor Mohácstól Nagybaracskához is csatoltak 657 hektár 1227 négyzetmétert egy külterületi lakotthellyel, Dilóniával.²⁶

Egy új község is keletkezett a vármegyében. A belügyminiszter kérésére a Garához tartozó²⁷ határmenti György puszta „lakott hely” Bácsszentgyörgy néven önálló kisközséggé alakult 1947. március 1-től.²⁸

A VÁRMEGYEI ÉLET ÚJRAINDULÁSA

A második világháború során a Duna-Tisza köze gyorsan hadszínterré vált. Még a kiugrási kísérlet és a nyilas hatalomátvétel előtt a szovjet hadsereg elérte megye első települését, a határ mellett fekvő Csikériát 1944. október 12-én, Baját pedig október 20-án. Utolsóként az 1945-ben Bács-Bodroghoz csatolt települések közül Nemesnádudvarra és Sükösdre vonultak be, október 31-én.²⁹

1944. október 20-tól dr. Takáts Endre, Baja város polgármestere – mint bajai háromszög kerületi kormányzója – megbízta dr. Barcsai Ivánt a megyét érintő hivatalos ügyekkel. Elsőként 1945. január 5-én a bajai járási főszolgabírói és a főjegyzői hivatalt sikerült újra megszervezni, ugyanis Takáts Barcsait a bajai járás főszolgabírói teendőivel bízta meg.³⁰ A vármegyei árvaszék, a számvevőség, a Gazdasági Felügyelőség és az Államépítészeti Hivatal is hamarosan megkezdte működését. A miniszterelnök 1945. január 14-én nevezte ki Herboly Zoltánt Bács-Bodrog megye és Baja thj. város főispánjává, valamint közellátási kormánybiztosává.³¹

Az 1945. január 20-i fegyverszüneti egyezmény értelmében visszaállt a második világháború kitörése előtti állapot. 1945. február 5-én a kinevezett főispán és az Ideiglenes Nemzeti Kormány is megerősítette alispánként dr. Barcsai Ivánt.³² A következő három évben, 1948 márciusi „kicseréléséig” a főispán mellett néhány hónap szünet kivételével ő jelentette az állandóságot, biztosította a megye folyamatos, a lehetőségek szerinti zavartalan működését.³³ Utódját csak júniusban nevezték ki (dr. Kreybig Miklóst, az MDP tagját).³⁴ A vármegye első közgyűlését augusztus 7-én tartották a bajai városháza közgyűlési termében, mivel a vármegyei székházat még a szovjet katonaság használta. Az alispánt ekkor tisztségében megerősítették, illetve megválasztották.³⁵

2. kép: Bács-Bodrog vármegyeháza Baján 1945 után (Forrás: Fábíán Borbála gyűjteménye)

TELEPÜLÉSEK, LAKOSSÁG

A második világháború előtt csonka Bács-Bodrog vármegyének 25 községe volt, a területe 291 208 kat. hold (1685,8 km²). Ezek közül 21 már 1900 előtt község volt, az újabbakat tanyaközpontokból hozták létre. 1910-ben Borota lett önálló falu, Rém község területéből szakadt ki. Szabadka külterületeiből alakult 1922-ben Csikéria és Tompa, 1924-ben Kelebia község.³⁶ A megye valamennyi települése nagyközség, az 1947-ben kisközségként önálló településsé vált Bácsszentgyörgyön kívül. A megyéhez tartozott az önálló törvényhatósági jogú város Baja is.

Az 1949-es népszámlálás adatai szerint a megye területe 2095 km² (209 491 hektár). 158 944 fő élt itt,³⁷ a népsűrűség 75,9 fő/km². A második világháború következménye a népesség összetételén is látszott, mivel a nők száma (82 428 fő) jóval magasabb a férfiakénál (76 516 fő). Ennek ellenére a népesség 2,8%-kal nőtt az 1941-es népszámlálás szerint, ami részben az új települések, területek hozzácsatolásának köszönhető, részben pedig az ide telepítetteknek és a menekülteknek.³⁸

Bács-Bodrog települései 1949-ben: Baja, Bácsalmás, Bácsbokod, Bácsborsód, Bácsszentgyörgy, Bátmonostor, Borota, Csátalja, Csávoly, Csikéria, Dávod, Érsekcsanád, Felsőszentiván, Gara, Herczegszántó, Jánoshalma, Katymár, Kelebia, Kisszállás, Kunbaja, Madaras, Mátételke, Mélykút, Nagybaracska, Nemesnádudvar, Rém, Sükösd, Szeremle, Tataháza, Tompa, Vaskút.

Nemzetiség	1930	1941 ³⁹	1949
magyar	97 301	113 565	149 002
szlovák	81	96	22
román	14	94	28
német	29 846	31 723	3 367
horvát	39	45	184
szerb	237	338	330
bunyevac, sokác	9 747	8 532	5 647
vend	–	2	6
rutén	–	82	–
cigány	–	140	178
egyéb	138	111	90
Összesen	137 403	154 736	158 944

Vallás	1930	1941	1949
római katolikus	130 242	145 829	147 151
görög katolikus	123	326	596
református	2 750	4 163	7 797
evangélikus	663	783	1 123
görög keleti	514	557	439
unitárius	–	17	35
izraelita	2 680	2 384	625
baptista	–	456	577
egyéb	431	221	231
felekezeten kívüli	–	69 ⁴¹	360
Összesen	137 403	154 805	158 934

1. táblázat: Nemzetiségek anyanyelv szerint⁴⁰

2. táblázat: Nemzetiségek vallás szerint⁴²

Az 1. és 2. táblázatban Bács-Bodrog vármegye és Baja város adatai együtt szerepelnek.

A statisztikai adatok szerint a megye népességének többsége magyar nemzetiségű és római katolikus vallású volt. A legnagyobb lélekszámú kisebbség a németeké, számuk a háború és a kitelepítések hatására jelentősen lecsökkent, kb. 30 000 főről 3300-ra. A délszlávok, elsősorban a bunyevácok és a sokácok jelentős kisebbség maradtak a megyében az 1940-es évek végére is. A megye lakossága már 1947-re jelentősen kicserélődött a földreform és a kitelepítések hatására.

A kitelepítés az alispáni jelentés szerint a huszonkilenc nagyközségből kilencet érintett, 815 személyt vittek el 1945 januárjában malenkij robotra. A kilenc község, ahol túlnyomórészt németek laktak: Bácsbokod, Bácsalmás, Bácsborsód, Csatalja, Csávoly, Gara, Katymár, Kunbaja, Vaskút. Ennél több településről telepítettek ki svábokat 1946-ban: Baja, Bácsalmás, Bácsborsód, Csatalja, Csávoly, Csikéria, Gara, Katymár, Kunbaja, Rém, Vaskút.⁴³ A külföldi állampolgárságú németeket is kitelepítették Borota, Kisszállás, Mélykút, Rém községekből.⁴⁴

A népesség mozgás (ki- és betelepítés) által leginkább érintett bácskai települések: Bácsalmás, Bácsbokod, Borota, Csátalja, Csávoly, Felsőszentiván, Gara, Katymár, Kisszállás, Kunbaja, Nemesnádudvar, Vaskút. A betelepülők a földreform során szabolcsi, szatmári és bihari telepesek, a Délvidékről pedig elsősorban a bukovinai székelyek.⁴⁵ A reformátusok számának megduplázódása a háború utáni népmozgásokkal, a jelentős betelepülésekkel magyarázható.

A lakosság kicserélődését az 1949-es népszámlálás is mutatja, mert ekkor a megyében élő közel 160 000 főnek csak 52%-a volt helybeli születésű, és további 17,98% (28 583 fő) volt,⁴⁶ aki Bács megyében született. A máshol születettek közül a legtöbben jugoszláviai illetőségűek voltak (12 794 fő, 8%), majd a Csehszlovákiában (3987 fő, 2,5%) és a Romániában (3520 fő, 2,2%) születettek következtek.⁴⁷ Utóbbiak a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény következményeként kerültek ide.

A lakosság és a földbirtokosok megváltozása központi politikai akaratra történt. Gergely Ferenc 1970-ben így fogalmazott ezzel kapcsolatban: *„Nem volt közömbös, hogy Bácska termékeny földje milyen gyorsan adja az országnak – az éhező Budapestnek – a békebeli mennyiségű és minőségű mezőgazdasági termékeket, nem lehetett közömbös, hogy az ország legtermékenyebb földjének javát – a sváb kézen lévő földeket és gazdaságokat – kik, mikor és milyen állapotban veszik át. Minél gyorsabban, minél szervezettebben sikerül lebonyolítani a földreformot és vele együtt a telepítéseket, annál gyorsabban nyílik meg az ország lerongyolódott, éhező népe előtt a dúsan termő Bácska éléstára.”*⁴⁸

1945 – HÁBORÚS KÁROK

Baja polgármesterének jelentése szerint: *„városunkban a Dunaparton lévő ládagyár épületeit, a folyamhajózás raktárépületeit, a szt. Jánosi elemi iskolát és óvodát, a volt révkapitánysági épületet és a vágóhidunkat érték komoly rombolási károk. A ládagyár épületeit teljesen lebontották. Kegyeletet sértő rombolások a szt. Jánosi kápolna belső berendezésének tönkretétele és raktárnak való felhasználása a zsidó templom épületében és a zárdai kápolna berendezésének szétrombolása és ebédlőnek való felhasználása. Műemlékekben, nagyobb középületekben lényeges rombolás nincsen. a belső berendezések és butorzatokban az összes iskolákban és középületekben károk és rongálások, hiányok vannak.”*⁴⁹ A belügyminiszterhez továbbított jelentés szerint Bács-Bodrog vármegye területén Baja kivételével háborús rombolás nem történt.

Háborús roncsok még 1945 szeptemberében is voltak a megyében, például a bajai járás nyolc községében (Bácsbokod, Bácsborsód, Csátalja, Csávoly, Dávod, Felsőszentiván, Gara, Szeremle, Vaskút): *„összesen 12 autóroncs, 1 páncéltörő ágyú 2 lelőtt repülőgép, 21 légiakna, 350 db nehéz szürke töltényhüvely, 8 ágyulöveg, 6 fel nem robbant gyújtófej, 3 kilótt hernyótalpas vontató vagy páncélautó, 1 traktor és 1 harckocsi roncs”* volt.⁵⁰

Az 1945. augusztusi alispáni jelentés szerint: „a községek anyagi helyzete rendkívül nehéz. Ingatlan és ingó vagyonuk is óriási kárt szenvedett, részben megsemmisült.”⁵¹

A Bácskából málenkij robotra hurcoltak számáról még nincs összesítés.⁵² Az elvitt németekkel kapcsolatban a levéltári iratok között fennmaradt néhány dokumentum, amelyben néhány elhurcolt visszatérését kérik. Például, Bácsborsód község elöljárósága: „a felsőbb orosz katonai parancsnokságtól kapott parancs szerint Bácsborsód községből 1945. évi január hó 21-én munkásokat szállítottak el. Ezen munkások nagyobb része Volksbund tagokból és nyilasokból tevődött össze. Azonban a munkásokkal olyan egyéneket is vittek el, akik sem a Volksbundnak nem voltak tagjai, sem nyilas tevékenységet nem fejtettek ki, de magyar érzelműek voltak. Ezzel szemben még a mai napig is vannak a községben Volksbund tagok, akik annak idején, mikor a munkásokat szedték össze a községből elszöktek s most mikor már minden csendes, visszajöttek a határba a községbe.”⁵³ Bácsalmásról: „Tisztelettel jelentem, hogy a helybeli besúgók közreműködése következtében az orosz katonaság csendőri szervezete németeknek közmunkára való elszállítása alkalmával több németnevű, de magyar érzelmű egyént is elvittek, akik részben hivatásuknál fogva, részben pedig pártállásuknál fogva a megkötött egyezmény értelmében elszállíthatók nem lettek volna.”⁵⁴

A szovjet hadsereg Baján egy hatalmas hadifogolytáborhoz hozott létre, melyben átmenetileg málenkij robotra hurcoltak is voltak. A bajai újság szerint 1946. szeptember 20-án oszlatták fel a bajai internálótáborot, ekkor 49 ember szabadult, a többiek Budapesten tartották fogva.⁵⁵

MENEKÜLTEK

Az 1945. augusztusi 1-jei helyzetjelentés szerint: „Bács-Bodrog vármegye területén letelepedett menekültek valamennyien Jugoszláviából kiutasított magyarok. Számuk körülbelül 8000 fő. A kiutasítottak kivétel nélkül minden ingóvagyon és pénz nélkül érkeztek meg. A kiutasított menekültek németlakta községekben, a németek által elhagyott házakban lettek elhelyezve és azonnal élelemmel lettek ellátva. E kiutasított menekültek nagyrészt földművesek és csak kisrészben közalkalmazottak, iparosok és kereskedők. Ugyancsak kisszámban vannak deportáltak, akik az előző lakhelyükre tértek vissza.”⁵⁶

Bácska területére a Jugoszláviából menekülő vagy kiutasított magyarok, a bukovinai székely családok és jugoszláviai németek érkeztek. Például, egy 1945. augusztus utáni helyzetjelentés szerint Bácsalmáson 56 székely család, 3000 német menekült, Csátalján 187 székely család, Csikériában 2000 jugoszláviai német menekült, Tompa magyar községben 2000 német menekült volt elhelyezve. Nem volt menekült Bácsbokod, Jánoshalma, Kelebia, Kunbaja és Mélykút községekben.⁵⁷ A német

menekültek a falvakban olcsón vállaltak munkát, ezért a helyiek befogadták őket. A Jugoszláviából kiutasítottak a leggyakrabban többnapig yaloglás után, egy szál ruhában érkeztek a Bácskába.

KÖZEGÉSZSÉGÜGY

A háborús események a megye tisztiorvosi szervezetét is érintették. 1945 elején a 26 községből 15 maradt orvos nélkül (Bácsborsód, Bátmonostor, Csátalja, Csikéria, Dávod, Kelebia, Kisszállás, Kunbaja, Mátételke, Mélykút, Szeremle, Tataháza, Tompa). Kettőben egy-egy magánorvossal meg tudták oldani az egészségügyi ellátást, két helyen – Nagybaracska és Csátalja, Dávod és Hercegszántó – összevonták az orvosi körzeteket, majd a lassan jelentkező orvosokkal pótolták a hiányzó körorvosokat.⁵⁸ Decemberre már minden községben volt hatósági orvos, négy községben (Bácsalmás, Dávod, Jánoshalma, Szeremle) magánorvos is letelepedett.⁵⁹

Az Észak-Bácskában működő 19 gyógyszertárból (Bácsalmás, Mélykút, Sükösd, Vaskút, Bácsbokod, Katymár, Gara, Csávoly, Madaras, Hercegszántó, Jánoshalma, Kunbaja, Nagybaracska, Tompa, Borota, Dávod, Rém)⁶⁰ a háborús események következtében a nagybaracscai teljesen megsemmisült, a bácsbokodi és a katymári komoly károkat szenvedett. 1945 augusztusában minden községben volt bába, összesen 54 bába működött (34 hatósági és 20 magán).

1936 előtt csak öt „Stefánia” Anya- és Csecsemővédelmi Intézet működött (Bácsalmás, Csikéria, Jánoshalma, Kunbaja, Mátételke) a megyében, 1939-től Tataházán is.⁶¹ 1937-től építettek Zöldkeresztes Egészségházakat Bácsbokod, Csátalja, Felsőszentiván, Jánoshalma, Katymár, Kelebia, Madaras, Mélykút, Nagybaracska, Tompa községekben.⁶² Más községekben bérelt helyiségekben működött a tanácsadás, például Bácsborsód, Csávoly. Dávodon csak tervezték az egészségház felépítését.⁶³ A Zöldkeresztes Egészségvédelmi szolgálat felszerelése néhány helyen elpusztult a második világháború alatt. Az Egészségházak közül a katymári, jánoshalmi, madarasi és a nagybaracscai háborús veszteségeit emelte ki az alispán. Az 1945-ben átcsatolt három községben nem volt zöldkeresztes egészségvédelmi szolgálat és egészségház sem, mindössze egy gyógyszertár működött Sükösdön.⁶⁴

A védőnők Bácsalmás, Bácsbokod, Dávod, Jánoshalma, Katymár, Kelebia, Kunbaja, Nagybaracska és Tompa községekben működtek 1945-ben, összesen 11 fővel. A korábbi dávodi védőnő lemondott, helyére a Dél-Bácskából menekült Tóth Erzsébet védőnőt nevezte ki a tiszti orvos, a felsőszentiváni betegszabadságon volt, a madarasi áthelyezték.⁶⁵

Kórház csak Baján működött, illetve egy fiókkórház Bácsalmáson 28 ágygal. Az ottani tüdőbeteg-gondozó intézet június közepén kezdte meg működését.⁶⁶ 1946-ban már a jánoshalmi tüdőbeteg-gondozó is újra működött, a SAS mozgalomtól kapott jelentős pénzbeli támogatást.⁶⁷

1947-ben Bácsalmáson és Csávolyon is szülőotthont létesítettek, amit 1948-ban bővítettek a tanyasi lakosság számára.⁶⁸ 1949. május 8-án Jánoshalmán és Mélykúton adtak át modern szülőotthonokat, Mélykúton egészségházat is.⁶⁹

1947-ben kezdtek hozzá a megyei mentőszolgálat megszervezéséhez, amely korábban csak Baja városában működött. A háború utáni években a mentőautó is hiányzott a bajai mentőszolgálatnak, csak 1947 márciusában kaptak új gépkocsit.⁷⁰

A fertőző betegségek elleni küzdelmet a védőoltások hiánya hátráltatta. A decemberi jelentés szerint a menekülő – „átmenetileg letelepített” – svábság rossz higiénikus viszonyai miatt vérhas és tífuszjárvány robbant ki.⁷¹ Minden bizonnyal a Jugoszláviából menekült svábokat említi, akiknek rossz körülményeit, illetve egészségügyi állapotát más jelentések is kiemelik. Az 1946-os év elején a behurcolt kiütéses tífusz okozott a határmenti községekben kisebb járványt.⁷² 1947-ben a kötelező himlőoltást már megkapták a csecsemők.

A malária ellen is küzdöttek, mert 1945-ben lényegesen megemelkedett a betegek száma. Az alispáni jelentésekben ez nem jelenik meg, de a Népjóléti Minisztérium Egészségvédelmi osztályának 1945-ben küldött jelentésben Bajáról azt közölték, hogy nőtt a betegek száma. A megyében egy eset volt 1944-ben, a következő évben már 42.⁷³ 1947-ben a Bajai Hírlapban megjelent, hogy védekezzenek a szúnyogok ellen, a lázas beteg forduljon orvoshoz, és a maláriásokat ingyen kezelik. „Vigyázat Baján malária veszély van. A mult nyáron többszáz bajai betegegett meg maláriában” – közli a lap.⁷⁴

GAZDASÁGI HELYZET

Az 1945-ös év értékelése szerint a gazdák, földművesek „általában készpénz járandóság helyett a természetbeni járandóságokra rendezkedtek be. Függetlenül ettől, a mezőgazdasági munkásság helyzete az utóbbi időben lényegesen romlott, mert az ipari és közszükségleti cikkek beszerzése fokozott nehézségekbe ütközik.”⁷⁵ 1946-ban az „iparcikkek beszerzése a mezőgazdaság részére mind nehezebbé válik, a mezőgazdasági munkásság helyzete is súlyosbodik az iparcikkek beszerzése terén, különösen a ruházati és lábbeli biztosítása okoz igen nagy gondot.”⁷⁶ Ugyanez volt a probléma 1948-ban is.

1946. augusztus 1-jén vezették be a ma is használatos magyar fizetőeszközt, a forintot. A polgármester év végi jelentése szerint már az első hónapokban sikere volt. A gazdasági életre jótékony hatást gyakorolt, kedvet öntött a helyi ipari és kereskedelmi vállalkozókba. Az új problémát az árdragítók jelentették, akik ellen tüntettek is.

1948-ban is a pénztelenség okozott gondot, például Borota községből azt jelentették, hogy az újonnan földhöz jutottak nem tudnak szántani, mert nincs pénzük megfizetni a gépállomás munkáját, amely pedig hitelbe nem dolgozik, ezért szántási hitelt kért részükre a községi jegyző.⁷⁷ Ennek a néhány évnek az általános hangulatát

fejezi ki az 1946. év végi bátmonostori jelentés: „néphangulat szempontjából még jelenteni való az a közismert tény, hogy a nép között nincs pénz s így a kereskedés és gazdasági élet pang.”⁷⁷⁸

Az alispáni jelentésekben a korabeli szóbeszéd is megjelenik. Például, az augusztusi alispáni jelentés említi, hogy a megye népe tart a borbeszolgáltatás bevezetésétől, és hogy a kisparasztok nem is vásárolhatnak földet, mert az állam veszi meg. „A jobboldali agitációval kapcsolatban külön kiemelem Érsekcsanád jelentését amely a fent jelzeten kívül még az alábbi propagandáról számol be: 1./ Azért gyűjtik a gabonát hogy Palesztinába és Görögországba vigyék 2./ Orosz katonák akik nyár elején a dunán az 1944 őszén zátonyra futott »Nóra« szállító hajót rendbehozták és elvitték megjelentek a községben és az itteni gabonaraktárból 2 autó gabonát vittek fel Pestre és ott mázsánként 80. – Ft.-ért értékesítették. 3./ Szövetkezeti mozgalommal kapcsolatosan ne menjen a nép szövetkezetbe mert ez a kolhoszhoz vezet. 4-/ A beszolgáltatási kötelezettség teljesítéséből a gazdára nézve nem származik semmi haszon és előny mivel a gabona ára tul alacsony és ezzel szemben az iparcikkek ára tul magas.”⁷⁷⁹

Az 1948. szeptember 7-i jelentés szerint: „Jobboldali agitációnak vehetjük, melyet Bátmonostor község jelent, hogy Jugoszláviát már megszállták az angol és amerikai csapatok s így a beszolgáltatás illuzóris. Továbbá, Sükösdön beszélnek, hogy kolhosz lesz, az állam veszi át a földeket, csak 15 holdig lesz magántulajdon, a bortermést is fejadagként fogják kezelni. Egy főre 50-70 litert hagynak meg. Bácsalmás községben pedig ugyancsak híresztelik, hogy a haszonbérletekkel kapcsolatos rendelet kiadása alkalmával megalakult Földbérlet Szövetkezeteknek az a célja, hogy a parasztsággal megkóstoltassák a kolhoszt, mert mint mondják, ez nem más mint kolhosz.”⁷⁸⁰

KÖZLEKEDÉS

„A közellátás megszervezése és a termelés megindítása mellett – és részben ezek feltételeként – került a közlekedés ügye a legsürgetőbb teendők közé”⁷⁸¹ a háború után. Bács-Bodrog megye területén 1945-ben állami út 73 km,⁸² közút 411, összesen: 484 km volt. A három új község útjai még átvétel alatt voltak, kb. 35 km. A „közutak a Baja felé 7 irányból gravitáló hadiforgalom következtében nagyon igénybe vannak véve”⁸³ 1945 augusztusában az alispáni jelentés arról számolt be, hogy az utak használhatók, de közlekedési eszközök hiányában karbantartásuk nehézségekbe ütközik.⁸⁴ 1946-ban az útjelző táblákat helyreállították, az utak majdnem mindenütt 60 km/óra sebességgel járhatóak voltak.⁸⁵ A megyei államépítészeti hivatal élére kinevezett Bencze Béla műszaki főtanácsosnak 1946-ban munkájáért, különösen az utak rendbetételéért miniszteri tanácsosi címet adományoztak.⁸⁶

A Baja–Budapest közötti autóbuszjárat és a Baja–Mohács közötti hajózás 1945 augusztusában indult meg, a bajai hajósok szövetkezetbe tömörülése után.⁸⁷

A dunai hajózás csak a bajai – és a többi dunai – híd roncsainak eltávolítása után, 1946 nyarán indult újra. Az első személyhajó Budapestről 1947. április 19-én érkezett Bajára, és ment tovább Mohácsra, kisebb állomásokat, mint például Érsekcsanádot még nem érintett ekkor.⁸⁸

Bács-Bodrog megye területén 20 községnek volt vasútállomása, és 1946-ban a többi is autóbuszjáratral elérhetővé vált.⁸⁹ Az 1945. szeptember 15-i új MÁV-menetrend szerint Bácsalmásra, Garára és Hercegszántóra is indultak vonatok Bajáról.⁹⁰ 1947. október 6-tól már távolsági járat közlekedett Pécs és Szeged, valamint Baja és Mohács között, az utasokat a Dunán még komppal szállították át.⁹¹ Az autóbusz-forgalom folyamatosan növekedett, például 1949 nyarától már vasárnap és ünnepnap kivételével naponta jártak buszok Baja és Hercegszántó között, korábban csak hetente két nap, amikor a heti piac volt Baján, szerdán és szombaton.⁹²

1947-ben egy magánkezdeményezés nyomán új keskenyvágányú kisvasútvonal építését is tervezte Baja és Jánoshalma között, a Baja–Csávoly–Felsőszentiván–Rém–Borota–Jánoshalma nyomvonalon. A megye hároméves tervében a közlekedés olcsóbbá tétele érdekében szerepelt egy Baja és Borota közötti keskenyvágányú vasútvonal, ami az állami támogatás, illetve jóváhagyás elmaradása miatt nem valósult meg.⁹³

Bóka Imre th. bizottsági tag 1947-ben több javaslatot is tett a vasúti közlekedés javítására és a bajai Duna-híd felépítésére, hogy a közlekedési viszonyok helyreálljanak,

3. kép: Jánoshalma (Forrás: Fábíán Borbála gyűjteménye)

így a megye és a megyeszékhely is jól megközelíthető legyen. A háború előtt a személyvonatok *„menetideje 4 óra 30 perc volt, jelenleg a vasúti menetrend helytelen összeállítás folytán hivatalosan 8 óra 38 perc, a valóságban a Kiskunhalason csatlakozó és Kiskunfélegyházáról érkező vonat gyakori késése folytán ennél is több. Kiskunhalasig a vasúti pálya elsőrendű karban van és Budapestről a belgrádi gyors 2 óra alatt ér oda. Kiskunhalastól a vasúti pálya Bajáig helyre van állítva annyira, hogy az Kiskunhalas és Bácsalmás között 70 Km-es, Bácsalmás és Baja között 50 Km-es sebességre alkalmas. Ezzel szemben a vasúti menetrend 25 Km. óránkénti megengedett sebesség figyelembevételével készült és a vonat a menetidő betartása érdekében minden állomáson vesztegel.*⁹⁴ Az 51-es számú főutat Budapest felé Solttól nem tudták használni, mert a gödrök miatt veszélyes volt, és gépkocsival csak Kecskemét felé, egy 70 km-es kerülővel lehetett közúton Budapestre jutni. Az 51-es számú főút állapota a szekérforgalomnak sem felelt meg.⁹⁵

A postafogalom 1944. november 22. körül indult meg, a leveleket ekkor a jegyzői hivatalokban adhatták fel.⁹⁶ 1947. szeptember 15-től indult újra a belföldi távirat küldés.⁹⁷

KÖZJÓLÉTI ÜGYEK

*„A háború után előállott területi visszaalakulás következtében vármegyénk a Dél-bácskából kiutasított és átmenekült magyar testvéreink első feltevő és letelepedési területe lett. A mintegy 9000 magyar menekült és kiutasított a németlakta községekben, volksbundista házakban nyert elhelyezést. Róluk azonnal gondoskodás történt és szükséges élelemmel láttuk el őket. A kiutasított menekültek nagyrésze földmives foglalkozásu, délbácskai telepések és székelyek, kik a nyári munkaalkalmakat felhasználva a mezőgazdaságban helyezkedtek el. Nagyrészüik földigénylés folytán földhöz jutott, kisebb részüket pedig a telepítési kormánybiztos az ország más területére telepítette át.*⁹⁸

A közellátás rosszabbodott, mert a lisztellátás katasztrofális volt, még a csekély fejadagot sem tudták biztosítani. A rossz termés után a beszolgáltatott gabonát elvitték Budapest és az iparvidék ellátására. Zsírhiány is volt.

A népjóléti miniszter rendelete alapján szociális felügyelőséget is felállítottak, hozzákezdtek a községi szociális bizottságok megalakításához. Népkonyhákat állítottak fel az alispán rendeletére Bácsalmás, Bátmonostor, Borota, Gara, Tompa és Vaskút községekben. A népkonyhákat a bajjaihoz hasonlóan a helyi lakosság társadalmi áldozatkészsége tartotta fenn, azaz az alapanyagokat közadakozásból szerezték be. Napköziotthonok szervezését is megkezdték Bácsalmás, Bátmonostor, Csátalja, Gara, Katymár, Madaras, Nagybaracska, Tompa, Vaskút községekben.⁹⁹

1946 végén cipő és ruha UNRA-adomány érkezett a térségbe, 1947-ben pedig élelmiszeradományok a Szovjetunióból. A Vöröskereszten keresztül is érkeztek adományok, például 1947-ben 7500 ruha, 600 gyerekcipő, 225 babakelengye és 225 kisgyerek ruha.¹⁰⁰

Napköziotthonos óvodákat állítottak fel több községben. Ezeket és az egészségházakat UNRA és külföldi adományokból szerelték fel. Csátalja és Mélykút községekben járási szociális otthonokat létesítettek a szegénygondozásra szorulóknak ellátására.¹⁰¹ Téli gazdasági tanfolyam 15 községben volt, amelyen a résztvevők 80%-a új telepes volt.¹⁰²

1947-re a Podmaniczky-féle (korábban báró Redl) kastély Tompán, a határ közelében hadirokkantotthon lett. 1949. május 8-án Bácsborsódon a volt Sauernborn-kastély vármegyei szociális otthon lett, 51–60 fő részére.¹⁰³

A háború előtt alakult Bács-Bodrog vármegyei Közjóléti Szövetkezet ismét elkezdte a működését. Korábban a szegény sorsú, sokgyermekes családoknak adtak kölcsönt, viszont az iratok Zomborban maradtak, ezért újból nyilvántartásba kellett venni a kölcsönöket. Hét községben a nagycsaládoknak lakóházakat is építettek (Katymáron 16, Kelebián 5, Jánoshalmán 14, Madarason 11, Mélykúton 10, Szeremlén 14, Tompán 11 házat). A háború alatt az 5 holdon aluli zsidóbirtokokat is a Közjóléti Szövetkezet osztotta ki. Ezeket elvették az új tulajdonosoktól.¹⁰⁴

1947-ben a háziipar fejlesztésére három községben tanfolyamot indítottak, 1939-ben pedig 12 községben szerveztek különböző tanfolyamokat (gyékényfonó, kosárfonó, tengeriháncsfonó).¹⁰⁵

KÖZELLÁTÁS

A gabona-kiutalás rendszeres volt, de a községeknek sok esetben nem volt annyi pénzük, hogy a gabonaautalvány árát kifizessék (1 mázsa búzaautalvány ára 400 000 pengő volt). A legtöbb helyen a fogyasztóktól nem tudták beszédni az árát, ahol mégis, ott sem fedezte a költségeket, mert az árak állandóan emelkedtek.¹⁰⁶ A kenyérellátást befolyásolta, hogy 1945-ben a malmok többsége a szovjet hadsereg részére őrlött, később is időszakosan csökkentették a közellátásra őrlő malmok számát.¹⁰⁷

1945 novemberében kezdődött Bács-Bodrog vármegye sóval való ellátása. Az első hónapban nagyon keveset (65 mázsa) kaptak, de a kiutalt mennyiség havonta nőtt.¹⁰⁸ A sóellátás a korabeli viszonyok között főként télen, a disznóvágások idején volt fontos, mert ezzel tudták tartósítani a húst.

Cukorból 1946 elején a megye 84 mázsányi kiutalást kapott, de egy összegben gyári ellenértékét – 6 milliárd 720 millió pengőt – nem tudta kifizetni, és egy nagykereskedő sem vállalta, hogy beszerzi a cukrot. Az alispán elérte, hogy a pénzügyminiszter rendeletére a központi cukorellenőrző hivatal részletekben a kiutalt mennyiséget községenként is kiadta. Fejenként 30 dkg-ot kaptak a terhes és szoptató anyák, valamint a gyermekek 12 éves korig. Az igényjogosultak száma a menekültek és a telepesek miatt megnövekedett, ezért csak 25 dkg-ot tudtak kiosztani.¹⁰⁹ Hasonló volt a helyzet Baján is, ahol a polgármester elérte, hogy a város 20 mázsa cukrot kapjon – ekkor a cukor kilogrammonkénti ára 80 000 pengő volt. Öt bajai

kereskedő összeadott 128 millió pengőt a cukor kiváltására, és a város autóját felküldték Budapestre az áruért. Február 23-án felemelték a cukor árát, így több mint másfélmilliárd pengőre emelkedett a kifizetendő összeg. A város polgármestere ezért hitelt vagy kölcsönt kért a kormánytól.¹¹⁰

Gyufaellátás az alispán 1946-os jelentése szerint: „*mult évben kaptam 120.00 doboz gyufáról kiutalást. A kiutalás a Szegedi Gyufagyárból történt. A gyufa kiváltásához akkor 20.000.000 pengő kellett. Miután nem volt kereskedő, aki ezen összeget előlegezze, a közellátási kormánybiztos úrtól kölcsönként kaptam meg a szükséges összegeket. Időközben beállott a pénzjegy dézsma. A 20.000.000 öt millióra csökkent, a gyufa ára pedig 148.000.000-ra emelkedett. Nyilvánvaló, hogy így a gyufát nem tudtam kiváltani. A kiutalás érvényességét, miután az záros határidőhöz volt kötve, meghosszabbítottam, azonban az újabban megszabott határidőre sem tudtuk lehozni, mert továbbra saját kezelésben nem vállaltam, kereskedő pedig ismét nem akadt, aki a kiosztást lebonyolítsa, már ugy látszott, a gyufaellátás végkép fennakad, amikor a mélykúti földműves szövetkezet jelentkezett és vállalta a gyufaellátás lebonyolítását.*”¹¹¹

1946 novemberében engedélyezték a burgonya szabad eladását, amit a budapesti kereskedők vásároltak meg. Szegeden hiány volt a burgonyaellátásban, ezért a szegedi főispán elintézte a minisztériumban, hogy a 30 vagonnyi kiutalást kapjanak.¹¹² Az 1947. márciusi alispáni jelentés szerint Bács-Bodrog vármegye országos viszonylatban nem a gabona-beszolgáltatásban volt az első, hanem a burgonyacsoportban. Kenyérgabona-beszolgáltatás terén a megye a tizedik volt a sorban.¹¹³

A forint bevezetése után az árelőírás jelentett újabb feladatot, hiszen a csökkentett – egyébként is túlterhelt – hivatali létszám miatt erre tisztviselőt nem lehetett beállítani, a bizottságok tagjai nem vállalták, ezért hatósági árelőírást kért például Jánoshalma előjárósága. A megállapított árakat néhány keresett termék kivételével betartották. Ezeket, például a tojást, házaknál adták el, és ez így kevésbé volt ellenőrizhető.¹¹⁴

A forintstabilizációs eljárás (az ipari termékek magas és a mezőgazdasági termékek alacsony ára) különösen érezte a hatását Bács-Bodrog megyében. Szinte az összes községi jegyző hasonló helyzetről számolt be, mint a nagybaracskai: „*A közhangulat aránylag nyugtalan. Ugyanis községünk földművelő, legtöbb része földhöz juttatott. a termelő terményeinek egy részét adóban, egy részét szolgáltatásban adja, míg a vetőmag és élelemellátás sokhelyen teljesen kimerítik a termés készletet, miáltal a termelők jórésze pénz nélkül áll, de ott is ahol vajmi mennyiségű terményfelesleg kerül eladásra maximális áron értékesítve nem kap annyi ellenértéket érte, hogy a legszükségesebb háztartási szükségletet fedezni tudja, nem beszélve ruházatról ami oly magasan van a mezőgazdasági termények árához megállapítva, hogy ruházkodni ilyen körülmények között különösen a kistermelő képtelen, miáltal lakosságunk odajut, hogy egészen lerongyolódik.*”¹¹⁵

A kereskedelem helyzete a boltok nyitvatartási idejének változásán is nyomon követhető. 1945 augusztusában például már két órát délután is nyitva voltak az üzletek.

1947–48 telén a villamosenergia-korlátozás miatt csak reggel fél 8 és délután 4 óra között tartottak nyitva, a szerdai nap kivételével másfél órás ebédszünettel. 1949 márciusában már nyáron reggel 8-tól este 8-ig, az év nagy részében reggel 7 órától este 7-ig, egyórás ebédszünettel. Utóbbi csak a piaci és a vásári napokon nem volt kötelező.¹¹⁶ 1949. március 23-án Baján már Állami Áruház is nyílt, a volt Munkás Szövetkezeti Bolt helyén.

MŰVELŐDÉS

Az elsődleges feladat az új oktatási rendszer megszervezése, a nyolcosztályos iskolarendszer bevezetése volt. A szabadművelődés legfontosabb feladata a tanítók demokratikus átképzése volt.

Az iskolán kívüli népművelés megszűnt a háború következtében. 1945 végén elkezdték a szabadművelődési tanácsok megalakítását, valamint az eszközök – vetítők, rádiók, könyvtárak – összeírását, a fasiszta könyvek eltávolítását a könyvtárakból. A népművelési munkában kezdetben a Szabad Szakszervezetek is részt vettek. 1946 januárjától népművelési előadásokat tartottak abból a célból, hogy „*az újjáépítést szellemi téren is lelkes tagtársaink közreműködésével kellő szinten elvégezhessük*”.¹¹⁷ Márton Imre Bács-Bodrog megye szabadművelődési felügyelő 1947 márciusában az 1947–48 évekre szóló munkatervének bevezetőjében a megye általános jellemzése kapcsán kitért arra, hogy a svábok kitelepítése miatt a bizonytalanság „*súlyosan gátol minden szellemi érdeklődést*”.¹¹⁸ A határ menti falvakban élő délszlávok „*az utolsó két évben kissé nyugtalanul viselkedtek*”.¹¹⁹ Szintén említette, hogy a községek felében nincs vasútállomás, ezért nehezebb odajutni. Akkoriban még nem volt minden nap buszközlekedés.

A vármegye székhelye Baja, a bácskai művelődés egyik központja is volt már a XVII. század végétől kezdve. 1945 márciusában dr. Gondos László¹²⁰ itt hozta létre a „Humanista Baráti közösséget”, mely számos haladó szellemű előadás, koncert szervezésével, nemcsak az élet újjászervezését, az új társadalmi rend kialakítását szolgálta, hanem Baja város korábbi színes kulturális hagyományainak folytatója is volt az új helyzetben, amikor a település régi kaszinóit, olvasóegyleit betöltötték, vagy még nem engedélyezték újra működésüket. Az első évben világnézeti, irodalmi, zenei előadásokat tartottak, utóbbi egy részét hanglemezezőről, és volt egy képzőművészeti előadás is. A munkásságot nem sikerült megnyerniük, de az ifjúságot igen. Terveik között szerepelt egy szabadakadémia felállítása és egy kultúrház létesítése is.¹²¹ 1947-ben Baja támogatásával a szabadegyetem megvalósult hét szakosztállyal. Szakosztályvezetői voltak: dr. Hortobágyi Tibor, Barta Lénárd, dr. Gondos László, Márton Imre, Vönöczky Géza, ifj. Éber Sándor és dr. Vargha Károly.¹²²

A bajai Nemzeti Bizottság kezdeményezésére Magyar Szovjet Művelődési Társaság alakult 1945 szeptemberében, alakuló ülését a város felszabadulásának ünnepén, 1945. október 21-én tartották a Központi Pártház „Dózsa” termében, az egykori Központi Szálloda és Mozi épületében.

Kőhegyi Mihály és Gergely Ferenc így fogalmazott az 1945-ös évvel kapcsolatban: *„a »társadalmi falak« lebontása, a múlt formai maradványainak eltüntetése, a kicsiny és jelentős sebek gyógyítása tengernyi munkát igényelt.*”¹²³

1946-ban a bajai Móricz Zsigmond Népi Kollégium a Dózsa György u. 1. szám alatt megkezdte működését, hogy a szegény gyerekek is tanulhassanak. A vármegye községei egy-egy gyermek ellátási költségét vállalták.¹²⁴

1947-ben az iparos tanulók részére a Táncsics Mihály tanoncotthon készült el. 1947 őszén a lányok tanulását segítő megnyílt a Görög Ilona Népi Leánykollégium, harminc fő számára.¹²⁵ 1947 októberében már a művészek és az értelmiségi tanulók részére létrehozták a Tóth Kálmán Népi Kollégiumot a Munkáskulturszövetség székházában, ami korábban a Tóth Kálmán Polgári Kaszinó épülete volt. Ebben főként a Rudnay Szabadakadémia fiataljai laktak.¹²⁶ A népi kollégiumok 1949 nyaráig működtek, mert ekkor feloszlatták a Népi Kollégiumok Országos Szövetségét.¹²⁷

Baja város által a zsidó származású Herzfeld családtól megvásárolt egykori Vojnich-kúria épületében (ma: Nagy István Képtár) 1947. február 12. és 1953 között a Rudnay Szabadakadémia¹²⁸ működött, 1947 őszétől művésztelep is. 1946-ban a Rudnay Szabadakadémia és a Jelky András Iparos Továbbképző rajztanfolyamot is hirdetett a Grünhut-féle házban (Vojnich-kúria). A hirdetés szerint: *„a tanfolyamok demokratikusak, (népiesek) vagyis mindenki jelentkezhet vagyon és társadalmi különbség nélkül, felvehetőségüket csakis a rajztudásuk, illetőleg ipari továbbképzésre való alkalmasságuk szabja meg.*”¹²⁹ 1947 tavaszán már a „Jelky András” Iparosképző Szabadakadémia kezdte meg működését az Iparostanonciskolában (Deák F. u. 13.).¹³⁰

1947-ben a vármegye közgyűlése elhatározta, hogy Baja városával közösen az 1848–49-es forradalom és szabadságharc centenáriuma alkalmából múzeumot és művelődési házat hoznak létre, így kívánnak a *„szabadság eszméjének hódolni”*, valamint az egyetemes magyar kultúra közkinccsé tételét és az utókor számára való megőrzését biztosítani. A Bajai Takarékpénztár épületében elhelyezendő létesítmény működési költségeinek egyharmadát a vármegye fedezte volna, a személyi és dologi kiadásokat pedig 50%-ban. Az új közművelődési intézmény célja *„Baja város s Bács-Bodrog vármegye történelmi, néprajzi, flora, fauna, könyv és képgyűjteményét van hivatva felölelni és a bácskai kultúra emlékeit, értékeit összegyűjteni és az utókor számára megőrizni.*”¹³¹ Ez volt akkor Bács-Bodrog vármegye legnagyobb kulturális beruházása, melyet a legjelentősebb művelődésügyi sikerként is értékelték. Az intézmény új keretek között napjainkban is működik, Türr István Múzeum néven. Az épületben 1948. április 17-én kölcsönkönyvtár és olvasóterem is nyílt.

1947-ben ezüstkalászos és szabadművelődési tanfolyamokat tartottak, valamint 18 közművelődési tanfolyamot (Bácsalmás 6, Tompa 5, Jánoshalma 2, Bácsbokod, Bátmonostor, Mélykút, Szeremle).¹³² A földművelésügyi minisztériummal közösen szerveztek 14 szabadművelődési és magyar állami mezőgazdasági, 150 órás tanfolyamot

4. kép: „Üdvözet Bajáról” – a Jelky tér egy 1956-ban postára adott képeslapon
(Forrás: Fábián Borbála gyűjteménye)

(Bácsalmás, Bátmonostor, Tataháza, Tompa, Érsekcsanád, Bácsbokod, Bácsborsód, Gara, Jánoshalma, Kiszállás, Nagybaracska, Nemesnáudvar, Mátételke, Madaras). A tanfolyamokra éppen az új gazdák nem mentek el, bár ezen a felügyelő személyes kiszállása kicsit változtatott. „A közművelés munkáját teljesen politikamentesen vezetjük, az egész népközönség érdekében.”^{291,33} Emellett gazdanapokat is szerveztek.

1949. február 10-én alakult meg a Bács-Bodrog vármegye Szabadművelődési Tanács. Első feladata volt, hogy az országos kultúrversenybe minél hamarabb kapcsolódjon be a megye.¹³⁴

1949-ben a szabadművelődés céljait, feladatait így fogalmazták meg:

1. az analfabetizmus megszüntetése
2. a babonák, hiedelmek, tudománytalan teóriák (melyek a gazdasági, politikai fejlődés útjában állnak) leleplezése és felszámolása
3. a dolgozó nép országbirtokló öntudatának gazdasági, hatalmi, kulturális vonalon való kifejllesztése.¹³⁵

A felmérés szerint a Tiszántúlról ide települtek miatt növekedett meg az analfabéták száma Bács-Bodrog megyében. 1948 őszén 41 tanfolyamot indítottak az analfabetizmus felszámolására 483 hallgatóval, ezek közül nyolc tanfolyam érdektelenség miatt

„elnéptelenedett”. Két helyen a tanulók 30-40 óra alatt megtanultak írni-olvasni, és a továbbiakban nem jártak a tanfolyamra.¹³⁶ 13 községben és egy lakott helyen egyáltalán nem szerveztek tanfolyamot. A hallgatók közül 244 fő kapott bizonyítványt.¹³⁷

Az 1949-es év már a „reakció” elleni küzdelemről is szólt. Ez a kultúra területén is megnyilvánult, például az Országos Kulturális Csoportversenyben. A megélnékvült kulturális életet mutatja, hogy Bács-Bodrog megyéből 32 színjátszó csoport, 29 néptánc-csoport, 22 énekkar, 4 zenekar, 4 bábjátszó csoport és egy vegyes csoport vett részt a megmérettetésen. A megyei győztesek: 5 énekkar, 3 vegyeskar, 7 színjátszó csoport, 12 néptánc-csoport, 1 bábcsoport és egy zenekar.¹³⁸

Könyvnapokat is rendeztek a vármegyében – Baján, Bácsalmáson és Jánoshalmán – 1949. június 17. és 19. között.¹³⁹

ÖSSZEGZÉS

Az 1945 és 1949 közötti évek életkörülményeinek a hivatalos dokumentumokban és a korabeli újságokban fennmaradt lenyomata egy sorsfordító időszakról, a háború utáni újjáépítésről, a nehéz gazdasági körülmények közötti megélhetésről szólnak. Ez az időszak „a békére való átállás”, a hadigazdaság megszüntetése, a háború előtti életszínvonal visszaszerzésének vágya és közben egy új demokratikus világ ígéretének megvalósíthatósága között telt. Bács-Bodrog megye története ebben az időszakban különösen mozgalmas volt, akárcsak a többi, a déli határon lévő megyéé, hiszen a legtöbb menekült ide érkezett. A németek kitelepítése és a bukovinai székelyek, felvidéki magyarok betelepítése is megváltoztatta ezt a vidéket, melynek következményei napjainkig hatnak. A korábban szinte kizárólag katolikus vallású falvakba jelentős protestáns kisebbség költözött. A lakosság kicserélődése a gazdasági helyzetet is megváltoztatta, hiszen az újonnan földhöz jutottak – főként, mivel jelentős részük messzi vidékről érkezett – nem értettek úgy a gazdálkodáshoz, mint az „őslakosok”. Az új lakók írni-olvasni tudásának javítása, gazdasági ismereteik bővítése a megye feladatai közé tartozott, csakúgy, mint a jobb egészségügyi ellátás biztosítása, a járványok megakadályozása.

A közellátás feladata – az ország más vidékeihez hasonlóan – főként az 1945 és 1947 közötti időszakban okozott szinte napi harcot, hogy az itt élők gabona-, liszt-, kenyér-, só-, zsír-, gyufa- vagy petróleum-ellátását is biztosítani tudják. A másik nagy közigazgatási feladat volt, hogy a kormány szerveknél elérjék: a beszolgáltatás során beadott élelmiszerekből valami helyben is maradjon, hogy meglegyen a következő évi vetőmag.

A közellátást, a közegészségügy működését részben adományokból tudták csak fenntartani, fejleszteni. Emellett a kultúra támogatására keveset tudtak áldozni, ezért is volt nagy jelentőségű, hogy a bajai múzeum és művelődési ház (könyvtár) megalakulásához tekintélyes összeggel járult hozzá Bács-Bodrog vármegye. Mindkét intézmény – mely Baja régi vágya volt – napjainkban is működik.

A két világháború közötti időszakhoz képest a megye sikeres volt abban is, hogy területét – az országhatár megváltoztatása nélkül – növelni tudta, bár a Baranya megyéből – elsősorban a Mohácsi-szigetre – vonatkozó átcsatolási kérelmeket csak 1950 után hagyták jóvá.

Bács-Bodrog vármegye 1950. február 1-től megszűnt létezni, területéből egy új megyét, Bács-Kiskunt alakították ki a tanácsrendszer bevezetése idején. Csatári Bálint az akkor bekövetkezett változásokat így foglalta össze: „Máig hatóan következménye lett csonka Bács-Bodrog vármegye megszűnése, a megye déli területeinek jelentős szerepvesztése, melyet ők szinte a trianoni trauma folytatásaként éltek meg. Baja, bár járásszékhely maradt, elvesztette részleges megyeszékhelyi funkcióit, a Felső-Bácska területén szűnt meg a legtöbb vasútvonal, nem beszélve a nemzeti-ségeket ért háború utáni atrocitásokról. A történelmi Magyarország legfejlettebb alföldi megyéje egyszerűen és túlzóan fogalmazva eltűnt, egy kis kötőjellel és a Bács szócskával kapcsolódott az 1950-ben kialakult legnagyobb magyar megyéhez.”¹⁴⁰

JEGYZETEK

- ¹ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára *fond- és állagjegyzék*. Harmadik bővített és átdolgozott kiadás. (szerk.) Apró Erzsébet. Kecskemét, 2002. http://www.bacs-kiskun-leveltar.hu/fond/hu_bkml.html.
- ² <https://lnyr.eleveltar.hu/MNLQuery/archivplansuche.aspx>. Néhány esetben nem lehetett eldönteni, hogy a közgyűlési jegyzőkönyvek is meg vannak-e, vagy csak az iratok.
- ³ Például Kopasz Gábor: *Az alsó fokú iskolai oktatás Bács-Bodrog vármegyében 1935–1950*. In: Bács-Kiskun megye múltjából 5. – Oktatás-nevelés, Kecskemét, 1983.
- ⁴ Például Tóth Ágnes: *Telepítések a Csonka Bács-Bodrog vármegyében 1945–1948*. Bács-Kiskun megyei levéltári füzetek 5. (Kecskemét, 1989 [1990]); Tóth Ágnes: *A bukovinai székelyek beilleszkedési stratégiái Észak-Bácskában 1945 és 1950 között*. In: Rendi társadalom, polgári társadalom 3. – Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 16. Salgótarján, 1991.
- ⁵ *Észak-Bácska*. (szerk.) dr. Gyenes Antal. Mezőgazdasági kiadó, Budapest, 1972.
- ⁶ Bálintné Mikes Katalin – Szabó Sándor (szerk.): *Így kezdődött. Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944–45. évi történetéhez*. Kecskemét, 1971.
- ⁷ Tóth Ágnes – Kőhegyi Mihály: *Telepítések Katymár községben 1945–1948*. Forrás, 1989/9. 82–90.
- ⁸ Merk Zsuzsa: *A Szovjetunióba deportált katymári és vaskúti németek*. In: Cumania 12. (Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Évkönyve). Kecskemét, 1990.
- ⁹ Farkas Gyöngyi: *Telepítések és a földbirtokviszonyok átalakulása Bácsbokodon (1945–1949)*. In: Fehér György (szerk.) *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1992–1994*. Budapest, 1994.
- ¹⁰ Gergely Ferenc – Kőhegyi Mihály: *Az élet újraindulása és a Nemzeti Bizottság tevékenysége Baján (1944–1948)*. In: Cumania 3. Historia (Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei). Kecskemét, 1975.
- ¹¹ *Az élet megindulása és az újjáépítés kezdetei Vas megyében, 1945–48*. (szerk.) Kiss Mária. [Szombathely], é. n. A könyv megjelenése csak részben datálható, mert a sorozat következő kötete 1989-ben látott napvilágot.
- ¹² Kemény János: *Baja thj. város 1944–1949. évi története a polgármesteri jelentések tükrében* (forrásközlés) 1–2. Forrásközlemények 13. Kecskemét, 2015. A kötet elektronikus formában is elérhető: http://mnl.gov.hu/mnl/bkml/forraskozlemenyek_sorozat;https://library.hungaricana.hu/hu/view/BKMM_Fk_13_1-2_2015/?query=polg%C3%A1rmesteri%20jelent%C3%A9sek&pg=0&layout=s.

- ¹³ Például Voigt Vilmos: *Hajós – egy észak-bácskai település mentalitása*. In: Határjelek és hagyásfák. Türr István Múzeum, Baja, 2014.
- ¹⁴ Kemény Simon, vitéz: *Csonka-Bácska tükre. A megye kulturális és gazdasági viszonyai*. Homok, 1931. 56–59.
- ¹⁵ Kemény Simon, vitéz: *Csonka-Bácska tükre. A megye kulturális és gazdasági viszonyai*. Homok, 1931. 66.
- ¹⁶ Korábban Baja város területe 87 km² volt, Bajaszentistván hozzácsatolásával 200 km² lett.
- ¹⁷ *A belügyminiszter Érsekcsanád, Sükösd és Nemesnádudvar községeket a megyéhez csatolta*. Bajai Hírlap, 1945. júl. 28. 2. Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 4.330. HL E. számú rendelete a magyar közigazgatás területi beosztásának ideiglenes rendezéséről. Magyar Közlöny, 1945. júl. 8. 3.
- ¹⁸ Magyar Közlöny, 1945. szept. 1. 3.
- ¹⁹ *Baja fejlődésének akadályai*. In: Magyar megyék és városok, a Budapesti Hírlap 50 éves jubileumi számának melléklete. h.n., 1931. 16–19.
- ²⁰ Debrina pusztája neve 1941-ben változott Albert pusztára.
- ²¹ Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML) IV. 417. b. Bács-Bodrog th. kisgyűlési jkv. 5123/alisp. 298/jkv. 1947. sz. 84–85.
- ²² *Hercegszántó területátcsatolási kérelme*. Bajai Hírlap, 1947. ápr. 19. 3.
- ²³ Bács-Kiskun Megyei Népművelési Bizottság, 1950. jún. 3. 4. és Dunántúli Napló, 1949. dec. 16. 6.
- ²⁴ Dunántúli Napló, 1949. febr. 16. 2. Az elszakadás megakadályozása érdekében Mohács a tanyaközpont, majd az önálló községgé szervezést is felajánlotta.
- ²⁵ MNL BKML IV. 417. b. th. kisgyűlési jkv. 8946/alisp. 427/jkv. 1947. sz. 125.
- ²⁶ Magyar Közlöny, 1951. aug. 11. 798. *Püspökpusztát a bajai járáshoz csatolták*. Bács-Kiskun Megyei Népművelési Bizottság, 1951. júl. 6. 4.
- ²⁷ Korábban Nagybaracska része volt.
- ²⁸ MNL BKML IV. 401.a. 66/1947.
- ²⁹ *Új élet kezdődött... Felszabadulási eseménynaptár cikkek, könyvek válogatott jegyzéke*. Kecskemét, 1969.
- ³⁰ Bálintné Mikes Katalin – Szabó Sándor (szerk.): *Így kezdődött. Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944–45. évi történetéhez*. Kecskemét, 1971. 153.
- ³¹ Magyar Közlöny, 1945. jan. 27. 1.; Szűcs László: *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) Minisztertanácsai jegyzőkönyvei 1944. december 23.–1945. november 15.* Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 28. Budapest, 1997. 114.
- ³² MNL BKML IV. 417. a. 1945. évi Th. közgyűlési jegyzőkönyv 2284/alisp.18jkv. 1945. sz. 1.
- ³³ 1948 március elején a Szociáldemokrata Párt bajai szervezetéből is kizárták Barcsait a „tisztogatás” jegyében. (Magyar Országos Tudósító, 1948. márc. 6. és 1948. márc. 22.).
- ³⁴ Magyar Országos Tudósító, 1948. jún. 14.
- ³⁵ *Kedden tartotta Bács megye törvényhatósága a felszabadulás óta első közgyűlését*. Bajai Hírlap, 1945. aug. 16. 1.
- ³⁶ Török László: *Bács megye szociális helyzete*. Jánoshalma, 1939 (a továbbiakban: Török 1939). 5.
- ³⁷ 1930-ban 137 403 fő.
- ³⁸ 1949. évi népszámlálás 9. Demográfiai eredmények, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1950. 8.
- ³⁹ Az 1941-es népszámlálás demográfiai adatai két kötetben is megjelentek. A két kötet eltérő adatokat közöl a vármege nemzetiségeire vonatkozóan, a táblázatban az 1947-est közlöm. 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint, Budapest, 1947. 8.
- ⁴⁰ 1930. évi népszámlálás 1. Demográfiai adatok községek és külterületi lakotthelyek szerint, Budapest, 1932. 23.; 1949. évi népszámlálás 9. Demográfiai eredmények, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1950. 315.
- ⁴¹ 1941. évi népszámlálás 4. Demográfiai és foglalkozási adatok törvényhatóságok szerint, Budapest, 1979. 39.
- ⁴² 1930. évi népszámlálás 1. Demográfiai adatok községek és külterületi lakotthelyek szerint, Budapest, 1932. 26.; 1949. évi népszámlálás 9. Demográfiai eredmények, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1950. 324.

- ⁴³ Tóth Ágnes: *Telepítések Magyarországon 1945 és 1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét, 1993.
- ⁴⁴ Tóth Ágnes: *Migrationen in Ungarn 1945–1948. Vertreibung der Ungerndeutschen, Binnenwanderungen und slowakisch–ungarischer Bevölkerungsaustausch*. München, 2001. 144.
- ⁴⁵ MNL BKML IV. 402.a. alispáni bizalmas iratok 4/1946.
- ⁴⁶ A népesség 1938. március 1. előtti lakóhelyét vizsgáló felmérés szerint is a helyben születettek aránya csak 57% volt, és további 7,6% született ugyanebben a megyében. Összesen 74,7% volt a Bács megyei születésű 1949-ben Bács-Bodrog megyében (1949. évi népszámlálás 9. Demográfiai eredmények, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1950. 333.).
- ⁴⁷ 1949. évi népszámlálás 9. Demográfiai eredmények, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1950. 328–329.
- ⁴⁸ Gergely Ferenc: *A Bajai Nemzeti Bizottság*. Levéltári Szemle, 20. (1970) 1. szám 88.
- ⁴⁹ Az 1945. augusztus 16-i jelentésben a belügyminiszternek ez szerepel: „Az összes iskolák és közintézményeink belső berendezése ugyyszólván 100%-ban hiányzanak.”
- ⁵⁰ Fábíán István – Fábíán Istvánné: *A bajai járás községeinek áttekintő helyzetképe 1944/45-ben: tanulmány és dokumentumgyűjtemény*. Levéltári Szemle, 17. (1967) 3. szám (a továbbiakban: Fábíán 1967). 656.
- ⁵¹ MNL BKML IV. 417. a. 1945. évi Th. közgyűlési jegyzőkönyv 2284/alisp.18jvk. 1945. sz.
- ⁵² A témával foglalkozó tanulmányokban, könyvekben az országos adatok szerepelnek. Bajára és környékére vonatkozóan még nem készült helytörténeti kutatás az áldozatok számáról.
- ⁵³ MNL BKML 402. a. alispáni bizalmas iratok 3/1945.
- ⁵⁴ MNL BKML 402. a. 2/1945.
- ⁵⁵ Felozlott a bajai internálótábor. Bajai Hírlap, 1946. szept. 22. 3.
- ⁵⁶ MNL BKML 402. b. 377/1945 – 27/1946.
- ⁵⁷ MNL BKML 402. b. 2096/1945.
- ⁵⁸ MNL BKML IV. 417. a. 1945. évi Th. közgyűlési jegyzőkönyv 2284/alisp.18jvk. 1945. sz. 1.
- ⁵⁹ MNL BKML IV. 417. a. 5550/alisp. 60/jkv. 1945. sz. 39.
- ⁶⁰ Lóránd Nándor: *Adatok Bács-Kiskun megye gyógyszerészeti hálózatának kialakulásáról és neves gyógyszerészeiről*. In: Cumania, III. kötet. Kecskemét, 1975. 160–161.
- ⁶¹ *Jelentés az Országos Stefánia Szövetség 1939. évi működéséről*. Összeállította: Keller Lajos, Kalocsa, 1940. 112.
- ⁶² Török 1939. 49.
- ⁶³ *Jelentés a M. Kir. Országos közegészségügyi Intézet 1938. évben végzett munkájáról XII. évi jelentés*. Közli: dr. Tomcsik József, Budapest, 1939. 190–191., 287–290.
- ⁶⁴ MNL BKML IV. 417. a. 1945. évi Th. közgyűlési jegyzőkönyv 1916/alisp. 19. jkv. 1945. szám 11.
- ⁶⁵ Uo.
- ⁶⁶ MNL BKML IV. 417. a. 1945. évi Th. közgyűlési jegyzőkönyv 2284/alisp.18. jkv. 1945. sz. 1.
- ⁶⁷ 3976/alisp. 34/jkv. 1947. sz.
- ⁶⁸ Magyar Országos Tudósító, 1948. febr. 17.
- ⁶⁹ Külföldi-Belföldi Hírek, 1949. május/1.; Bácsbodrog népe, 1949. máj. 13. 2.
- ⁷⁰ *Üzembehelyezték a város mentőautóját*. Bajai Hírlap, 1947. márc. 22. 2.
- ⁷¹ MNL BKML IV. 417. a. 5550/alisp. 60/jkv. 1945. sz. 38.
- ⁷² MNL BKML IV. 402. a. 4/1946.
- ⁷³ Kocsis Piroska: *Pillanatfelvétel a második világháború utáni közegészségügyi helyzetről*. Levéltári Közlemények, 86. (2015) 141.
- ⁷⁴ Bajai Hírlap, 1947. máj. 21. 3.
- ⁷⁵ MNL BKML IV. 417. a. 5550/alisp. 60/jkv. 1945. sz. 41.

- ⁷⁶ MNL BKML IV. 417. a.
- ⁷⁷ MNL BKML IV. 402. b. 7628/1948.
- ⁷⁸ MNL BKML IV. 402. b. 40/1947. – 44/1947.
- ⁷⁹ MNL BKML IV. 402. b. 7628/1948. – 9553/1948.
- ⁸⁰ MNL BKML IV. 402. b. 7628/1948.– 9823/1948.
- ⁸¹ Pető Iván – Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985*. I. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985. 55.
- ⁸² 1939 előtt nem volt állami út a megyében. Ekkor kezdeményezték a Baja–Szeged közötti ún. Horthy Miklós műút államosítását. (Török 1939. 57.)
- ⁸³ MNL BKML IV. 417. a. 1945. évi Th. közgyűlési jegyzőkönyv 1916/alisp.19 jvk. 1945. sz.
- ⁸⁴ *Kedden tartotta Bácsmegeye törvényhatósága a felszabadulás óta első közgyűlését*. Bajai Hírlap, 1945. aug. 16. 1.
- ⁸⁵ MNL BKML IV. 402. a. 4/1946.
- ⁸⁶ G. Vass István: *Tildy Zoltán kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1945. november 15.–1946. február 4.* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 41). Budapest, 2005. 462.
- ⁸⁷ Bajai Hírlap, 1945. aug. 16. 3.; *Még e hónapban megindul a Baja–Budapest közötti Mávaut járat*. Bajai Hírlap, 1945. aug. 22. 3.
- ⁸⁸ *Ma este köt ki az első személyhajó Baján*. Bajai Hírlap, 1947. ápr. 12. 1.
- ⁸⁹ MNL BKML IV. 402. a. 4/1946.
- ⁹⁰ *Uj Máv. menetrend*. Bajai Hírlap, 1945. szept. 20. 3.
- ⁹¹ *A téli menetrend*. Bajai Hírlap, 1947. okt. 8. 2–3.
- ⁹² *Autóbuszjárat Baja és Hercegszántó között*. Bácsbodrog Népe, 1949. júl. 15. 3.
- ⁹³ MNL BKML IV. 417. a. 14193/alisp. 177/jkv. 1947. szám 90.
- ⁹⁴ MNL BKML IV. 417. a. 1385/1947. alisp. 1/jkv. 1947. szám.
- ⁹⁵ Uo.
- ⁹⁶ Fábrián 1967. 661.
- ⁹⁷ Bajai Hírlap, 1947. szept. 18. 2.
- ⁹⁸ MNL BKML IV. 417. a. 5550/alisp. 60/jkv. 1945. sz. 39.
- ⁹⁹ MNL BKML IV. 417. a. 3180/alisp. 1946. sz. 3.
- ¹⁰⁰ Bajai Hírlap, 1947. szept. 27. 3.
- ¹⁰¹ MNL BKML IV. 417. a. 3976/alisp. 34/jkv. 1947. sz. 17.
- ¹⁰² MNL BKML IV. 417. a. 3976/alisp. 34/jkv. 1947. sz. 17.
- ¹⁰³ Bácsbodrog népe, 1949. máj. 13. 2.
- ¹⁰⁴ MNL BKML IV. 417. a. 11909/alisp. 1946/76. sz.
- ¹⁰⁵ Török 1939. 52.
- ¹⁰⁶ MNL BKML IV. 417. a. 3180/alisp. 1946. sz. 6.
- ¹⁰⁷ Például 1948-ban közellátási őrlésre kijelölt helyek voltak: Baján Goldschmidt, Köbling; Sükösi Hengermalom, Első Vaskúti Hengermalom, Első Garai Hengermalom, Ingusz Malom Nagybaracsán, Csátaljai Hengermalom, Brandt Malom Hercegszántón, Gerstenmajer és Szava Felsőszentivánon, Bekes Malom Mélykúton, Kisszállási Hengermalom, Bácsompai Múmalom, Bácsalmási Gazdák Malma, Első Katymári Hengermalom, Mészáros és Taler Múmalom Madarason (MNL BKML IV. 402. a. 147/1948.).
- ¹⁰⁸ MNL BKML IV. 417. a. 3180/alisp. 1946. sz. 6.
- ¹⁰⁹ Uo.
- ¹¹⁰ *Cukorellátásunk*. Bajai Hírlap, 1946. márc. 2. 2.

- ¹¹¹ MNL BKML IV. 417. a. 3180/alisp. 1946. sz. 6.
- ¹¹² *Somogyi tanácsnok két teherautóval Bajára ment burgonyáért.* Délmagyarország, 1946. december 10. 2.
- ¹¹³ 3976/alisp. 34/jkv. 1947. sz.
- ¹¹⁴ MNL BKML IV. 402. b. 40/1947. – 43/1947.
- ¹¹⁵ MNL BKML IV. 402. b. 40/1947. – 45/1947.
- ¹¹⁶ Bajai Hírlap, 1945. aug. 14. 3. és 1947. dec. 6. 2.; *Az üzletek új zárórarendjét léptették életbe Bácskában.* Délmagyarország, 1949. márc. 23. 6.
- ¹¹⁷ *Népművelés.* Bajai Hírlap, 1945. dec. 23. 6.
- ¹¹⁸ Kemény János: *Szabadművelődési dokumentumok, Bács-Bodrog vármegye és a Humanista Baráti Közösség Bajai Szabadegyeteme 1947–1948. évi szabadművelődési munkaterve.* Múltbanéző II/4. sz. (2012.). http://bacs-kiskun-leltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmányok/keja-04t-1.html.
- ¹¹⁹ Uo.
- ¹²⁰ (Baja, 1903 – Frankfurt, 1962) filozófus, téglagyáros. 1936-ig vezetőként. Grünhut.
- ¹²¹ *Beszámoló a Humanista Baráti Közösség eddigi munkájáról és jövő terveiről.* Bajai Hírlap, 1946. jún. 8. 2.
- ¹²² Kemény 2012.
- ¹²³ Gergely E. – Köhegyi M.: *Az élet újraindulása és a Nemzeti Bizottság tevékenysége Baján (1944–1948).* In: Horváth Attila – Bánkúti Imre – H. Tóth Elvira (szerk.): *Cumania 3. Historia (Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei)* Kecskemét, 1975. 451.
- ¹²⁴ *Hogyan épül a Népi kollégium Baján?* Bajai Hírlap, 1946. aug. 18. 1–2.
- ¹²⁵ *Felvidéki: Becsületet dolgozói leszünk a magyar népnek.* Bajai Hírlap, 1947. okt. 4. 2.
- ¹²⁶ Bajai Hírlap, 1947. ok. 22. 1.; Burány Imre: *Fejezetek az ifjúsági mozgalmak Bács-Bodrog vármegyei történetéből, 1944–1949.* Ifjúságmozgalmak történeti füzetek 2. Baja, 1987 (a továbbiakban: Burány 1987). 57.
- ¹²⁷ Burány 1987. 57.
- ¹²⁸ Országos Magyar Rudnay Képzőművészeti Szabadakadémia.
- ¹²⁹ Bajai Hírlap, 1946. okt. 20. 3.
- ¹³⁰ „Jelky András” Iparosképző Szabadakadémia. Bajai Hírlap, 1947. márc. 26. 2.
- ¹³¹ 5912/alisp. 84/jkv. 1947. szám.
- ¹³² MNL BKML IV. 417. a. 3976/alisp. 34/jkv. 1947. sz.
- ¹³³ MNL BKML IV. 417. a. 3976/alisp. 34/jkv. 1947. sz. 16.
- ¹³⁴ *Megalakult Bács-Bodrog vármegye szabadművelődési tanácsa.* Bajai Hírlap, 1949. febr. 12. 3.
- ¹³⁵ *Fordulat a szabadművelődési munkában, Bács-Bodrog vm. és Baja thj. város szabadművelődési mozgalma 1948–49. telén.* Bácsbodrog népe, 1949. ápr. 15. 2.
- ¹³⁶ *Bács-Bodrog vm. és Baja thj. város szabadművelődési mozgalma 1948–49. telén.* Bácsbodrog népe, 1949. ápr. 22. 2.
- ¹³⁷ *Bács-Bodrog vm. és Baja thj. város szabadművelődési mozgalma 1948–49. telén.* Bácsbodrog népe, 1949. máj. 1. 6.
- ¹³⁸ *Befejeződött az Országos Kulturális csoportverseny Bács megyében.* Bácsbodrog népe, 1949. máj. 27. 2.
- ¹³⁹ *Gazdag és színes lesz vármegyénk könyvnapja.* Bácsbodrog népe, 1949. jún. 17. 1.
- ¹⁴⁰ *Csatári Bálint: A Duna-Tisza köze települései és lakói (1950–1995).* Forrás, 1996/10.